

15-Iyun, 2026-yil

**OZODLIK DAN MAHRUM QILISH BILAN BOG‘LIQ JAZOLARNI IJRO ETISH
CHOG‘IDA QONUNLARGA RIOYA ETILISHI USTIDAN O‘ZBEKISTON
RESPUBLIKASI BOSH PROKURORI VA UNGA BO‘YSUNUVCHI
PROKURORLAR TOMONIDAN NAZORATNI AMALGA OSHIRISHNING
O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI**

Sayfullayev Xusan

O‘zbekiston Respublikasi IIV akademiyasi kursanti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ozodlikdan mahrum qilish bilan bog‘liq jazolarni ijro etish jarayonida qonunlarga rioya etilishi ustidan O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori hamda unga bo‘ysunuvchi prokurorlar tomonidan amalga oshiriladigan prokuror nazoratining huquqiy asoslari, mazmuni va o‘ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, penitensiar muassasalarda mahkumlarning huquq va erkinliklarini ta‘minlash, qonuniylikni mustahkamlash, inson huquqlarini himoya qilish hamda prokuror nazoratining samaradorligini oshirishga oid dolzarb masalalar yoritilgan. Amaldagi qonunchilik va huquqni qo‘llash amaliyoti asosida mavjud muammolar tahlil qilinib, ularni bartaraf etishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *prokuror nazorati, ozodlikdan mahrum qilish jazosi, jazoni ijro etish muassasalari, qonuniylik, penitensiar tizim, mahkumlarning huquqlari, Bosh prokuror, prokuratura organlari, inson huquqlari, nazorat faoliyati.*

Ключевые слова: *прокурорский надзор, лишение свободы, исполнение наказаний, учреждения исполнения наказаний, законность, пенитенциарная система, права осуждённых, Генеральный прокурор, органы прокуратуры, права человека.*

Аннотация: *В данной статье исследуются правовые основы, содержание и особенности осуществления прокурорского надзора Генеральным прокурором Республики Узбекистан и подчинёнными ему прокурорами за соблюдением законов при исполнении наказаний, связанных с лишением свободы. Особое внимание уделено вопросам обеспечения законности в учреждениях исполнения наказаний, защиты прав и законных интересов осуждённых, а также повышению эффективности прокурорского надзора. На основе анализа действующего законодательства и правоприменительной практики выявлены существующие проблемы и предложены научно-практические рекомендации по их устранению.*

Keywords: *prosecutorial supervision, deprivation of liberty, execution of criminal sentences, penitentiary institutions, legality, penitentiary system, prisoners' rights, Prosecutor General, prosecution authorities, human rights.*

Annotation: *This article examines the legal framework, content, and specific features of prosecutorial supervision exercised by the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan and subordinate prosecutors over compliance with the law during the execution of sentences involving deprivation of liberty. Particular attention is paid to ensuring legality in penitentiary institutions, protecting the rights and legitimate interests of convicted*

15-Iyun, 2026-yil

persons, and improving the effectiveness of prosecutorial supervision. Based on an analysis of current legislation and law enforcement practice, the study identifies existing challenges and proposes practical recommendations aimed at enhancing the effectiveness of prosecutorial oversight in the execution of criminal penalties.

Kirish

Bugungi kunda mamlakatimizda sud-huquq tizimini yanada takomillashtirish, qonun ustuvorligini ta'minlash hamda inson huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan tayinlangan ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq jazolarni qonun talablariga muvofiq ijro etish, ushbu jarayonda mahkumlarning konstitutsiyaviy huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash, jazoni ijro etish muassasalari faoliyatida qonuniylikni mustahkamlash alohida ahamiyat kasb etadi. Ozodlikdan mahrum qilish jazosi jinoyat-huquqiy ta'sir choralari eng qat'iy turlaridan biri bo'lib, uni ijro etish jarayonida insonning ayrim huquqlari qonunda belgilangan tartibda cheklanadi. Biroq bunday cheklovlar mahkumning qonun bilan kafolatlangan boshqa huquq va erkinliklarini buzishga asos bo'la olmaydi. Shu sababli jazoni ijro etish muassasalari faoliyati ustidan doimiy va samarali nazoratni amalga oshirish qonuniylikni ta'minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Prokuratura to'g'risida"gi Qonun, Jinoyat-ijroiya kodeksi hamda boshqa normativ-huquqiy hujjatlar prokuratura organlariga jazoni ijro etish muassasalarida qonunlarga rioya etilishi ustidan nazoratni amalga oshirish vakolatini beradi. Mazkur nazoratning asosiy maqsadi ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq jazolarni ijro etishda qonun talablariga qat'iy rioya etilishini ta'minlash, mahkumlarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, ularning murojaatlarini o'z vaqtida ko'rib chiqish, noqonuniy qaror va harakatlarni bartaraf etish hamda aniqlangan qonunbuzilishlarning oldini olishdan iboratdir. So'nggi yillarda mamlakatimizda penitensiar tizimni insonparvarlik tamoyillari asosida isloh qilish, mahkumlarni ijtimoiy moslashtirish va qayta tarbiyalash samaradorligini oshirish, jazoni ijro etish muassasalari faoliyatida ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur islohotlarning samaradorligi ko'p jihatdan prokuratura organlari tomonidan olib borilayotgan nazorat faoliyatining sifatiga va uning amaliy natijadorligiga bog'liq. Shu bilan birga, jazoni ijro etish amaliyotida ayrim qonunbuzilish holatlari, mahkumlarning murojaatlarini ko'rib chiqishdagi kamchiliklar, qonun normalarini bir xilda qo'llash bilan bog'liq muammolar ham uchrab turadi. Bu esa prokuror nazoratining tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish, zamonaviy nazorat usullarini joriy etish hamda amaldagi qonunchilikni yanada rivojlantirish zaruratini yuzaga keltiradi. Mazkur maqolaning maqsadi ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq jazolarni ijro etish chog'ida qonunlarga rioya etilishi ustidan O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va unga bo'ysunuvchi prokurorlar tomonidan amalga oshiriladigan nazoratning huquqiy asoslari hamda o'ziga xos xususiyatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism

Ozodlikdan mahrum qilish bilan bog‘liq jazolarni ijro etish jarayonida qonuniylikni ta‘minlash davlatning huquqni muhofaza qiluvchi organlari oldida turgan eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki ushbu jarayonda shaxsning konstitutsiyaviy huquqlari ma‘lum darajada cheklangan bo‘lsa-da, uning sha‘ni, qadr-qimmati, sog‘lig‘i, xavfsizligi hamda qonun bilan kafolatlangan boshqa huquqlari to‘liq himoya qilinishi shart. Mazkur vazifaning samarali amalga oshirilishida prokuratura organlarining nazorat faoliyati alohida o‘rin tutadi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Prokuratura to‘g‘risida"gi Qonun hamda Jinoyat-ijroiya kodeksi normalariga muvofiq, O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va unga bo‘ysunuvchi prokurorlar jazoni ijro etish muassasalari faoliyatida qonunlarning aniq va bir xilda bajarilishi ustidan nazoratni amalga oshiradi. Ushbu nazorat davlat nazoratining mustaqil shakllaridan biri bo‘lib, uning asosiy maqsadi qonun buzilishlarining oldini olish, aniqlangan kamchiliklarni o‘z vaqtida bartaraf etish hamda inson huquqlarining ishonchli himoya qilinishini ta‘minlashdan iborat. Prokuror nazoratining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri shundaki, u faqatgina jazoni ijro etish muassasalari ma‘muriyatining faoliyati bilan cheklanib qolmaydi. Prokuror mahkumlarni saqlash sharoitlari, mehnatga jalb etish tartibi, tibbiy xizmat ko‘rsatish sifati, oziq-ovqat bilan ta‘minlash, intizomiy jazo choralarining qonuniyligi, mahkumlarning murojaatlarini ko‘rib chiqish holati hamda boshqa ko‘plab masalalarni ham o‘rganish vakolatiga ega. Shu sababli prokuror nazorati kompleks xarakterga ega bo‘lib, jazoni ijro etish bilan bog‘liq barcha huquqiy munosabatlarni qamrab oladi. Nazoratni amalga oshirish davomida prokuror jazoni ijro etish muassasalariga to‘sqinliksiz kirish, xizmat hujjatlari bilan tanishish, mahkumlar bilan yakka tartibda suhbatlashish, mansabdor shaxslardan tushuntirishlar olish, aniqlangan qonun buzilishlarini bartaraf etish yuzasidan taqdimnoma, protest, ogohlantirish va boshqa prokuror nazorati hujjatlarini kiritish huquqiga ega. Ushbu vakolatlar qonuniylikni ta‘minlashda prokuratura organlarining ta‘sirchan nazorat mexanizmi sifatida xizmat qiladi. Jazoni ijro etish muassasalarida prokuror nazoratining eng muhim yo‘nalishlaridan biri mahkumlarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish hisoblanadi. Xususan, mahkumlarning tibbiy yordam olish, advokat bilan uchrashish, yaqin qarindoshlari bilan qonunda belgilangan tartibda muloqot qilish, murojaat yuborish, mehnat qilish, ta‘lim olish hamda diniy erkinlik bilan bog‘liq huquqlarining ta‘minlanishi doimiy nazorat ostida bo‘lishi zarur. Ushbu huquqlarning buzilishi nafaqat milliy qonunchilik, balki xalqaro huquq normalarining ham buzilishiga olib kelishi mumkin. Prokuror nazoratining samaradorligi ko‘p jihatdan uning muntazamligi va tizimlilikiga bog‘liq. Shu bois prokurorlar jazoni ijro etish muassasalarida rejali va rejadan tashqari tekshiruvlar o‘tkazadi, mahkumlarning murojaatlarini o‘rganadi, ularning yashash sharoitlari bilan tanishadi hamda aniqlangan qonun buzilishlari yuzasidan darhol qonuniy choralar ko‘radi. Bunday faoliyat jazoni ijro etish tizimida qonun ustuvorligini ta‘minlashga xizmat qiladi. So‘nggi yillarda penitensiar tizimni modernizatsiya qilish, insonparvarlik tamoyillarini keng joriy etish hamda mahkumlarning ijtimoiy moslashuvini kuchaytirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq amaliyotda ayrim muammolar ham saqlanib qolmoqda.

15-Iyun, 2026-yil

Jumladan, ayrim hollarda mahkumlarning murojaatlarini ko‘rib chiqish muddatlariga rioya etilmasligi, tibbiy xizmat ko‘rsatishdagi kamchiliklar, mehnat sharoitlarining talab darajasida tashkil etilmaganligi yoki ayrim intizomiy choralarni qo‘llashda protsessual talablarning buzilishi kuzatilishi mumkin. Mazkur holatlar prokuror nazoratini yanada kuchaytirishni taqozo etadi. Shuningdek, prokuror nazoratining samaradorligini oshirishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Elektron nazorat tizimlarini keng joriy etish, mahkumlarning murojaatlarini raqamli platformalar orqali qabul qilish, tekshiruv natijalarini elektron bazalarda yuritish hamda tahliliy monitoringni kuchaytirish nazoratning shaffofligi va tezkorligini oshirishga xizmat qiladi. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan davlatlarda penitensiar tizim faoliyati ustidan nazorat faqat davlat organlari tomonidan emas, balki fuqarolik jamiyati institutlari, ombudsman, milliy preventiv mexanizmlar hamda xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda amalga oshiriladi. Ushbu tajribalarni milliy qonunchilik va amaliyotga bosqichma-bosqich joriy etish prokuror nazoratining samaradorligini yanada oshirish imkonini beradi. Yana bir muhim jihat shundan iboratki, prokuror nazorati faqat aniqlangan qonun buzilishlarini bartaraf etish bilangina cheklanmasligi lozim. U profilaktik yo‘nalishga ega bo‘lib, qonun buzilishlarining kelib chiqish sabablari va ularga imkon yaratayotgan shart-sharoitlarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan chora-tadbirlarni ham qamrab olishi zarur. Bunday yondashuv jazoni ijro etish muassasalari faoliyatida qonuniylikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shunday qilib, ozodlikdan mahrum qilish bilan bog‘liq jazolarni ijro etish chog‘ida qonunlarga rioya etilishi ustidan O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va unga bo‘ysunuvchi prokurorlar tomonidan amalga oshiriladigan nazorat inson huquqlarini himoya qilish, qonun ustuvorligini ta‘minlash hamda jazoni ijro etish tizimini takomillashtirishning muhim huquqiy kafolatlaridan biri hisoblanadi. Ushbu nazoratning samaradorligini oshirish esa amaldagi qonunchilikni takomillashtirish, prokuratura organlari faoliyatini raqamlashtirish, xalqaro standartlarni keng joriy etish va nazoratning profilaktik yo‘nalishini kuchaytirish orqali ta‘minlanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ozodlikdan mahrum qilish bilan bog‘liq jazolarni ijro etish jarayonida qonunlarga rioya etilishi ustidan O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va unga bo‘ysunuvchi prokurorlar tomonidan amalga oshiriladigan nazorat qonun ustuvorligini ta‘minlashning muhim huquqiy kafolatlaridan biri hisoblanadi. Mazkur nazorat jazoni ijro etish muassasalari faoliyatining qonuniyligini ta‘minlash, mahkumlarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, insonparvarlik tamoyillarini ro‘yobga chiqarish hamda jazoni ijro etish tizimining samaradorligini oshirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Prokuror nazoratining asosiy vazifasi nafaqat aniqlangan qonunbuzilishlarni bartaraf etish, balki ularning kelib chiqish sabab va shart-sharoitlarini aniqlash, profilaktik choralarni kuchaytirish hamda kelgusida bunday holatlarning takrorlanishiga yo‘l qo‘ymaslikdan iboratdir. Shu jihatdan prokuratura organlarining faoliyati davlat organlari, jazoni ijro etish muassasalari va boshqa mas‘ul tashkilotlar faoliyatining qonuniyligini ta‘minlashda muhim o‘rin egallaydi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, mamlakatimizda penitensiar tizimni isloh qilish,

15-Iyun, 2026-yil

inson huquqlarini ta'minlash va jazoni ijro etish tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish borasida izchil islohotlar amalga oshirilayotgan bo'lsa-da, amaliyotda ayrim muammolar saqlanib qolmoqda. Xususan, mahkumlarning murojaatlarini ko'rib chiqish, tibbiy xizmat sifatini yanada yaxshilash, mehnat va yashash sharoitlarini takomillashtirish hamda ayrim protsessual talablarning to'liq bajarilishini ta'minlash masalalari prokuror nazoratining doimiy e'tiborida bo'lishi lozim. Mazkur sohada nazorat samaradorligini yanada oshirish uchun prokuror nazoratining huquqiy asoslarini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish, jazoni ijro etish muassasalarida elektron monitoring va raqamli nazorat tizimlarini keng joriy etish, prokuratura organlari xodimlarining kasbiy malakasini muntazam oshirib borish, mahkumlarning murojaatlarini ko'rib chiqishda ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash, Ombudsman hamda fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorlikni rivojlantirish, aniqlanayotgan qonunbuzilishlarning sabab va shart-sharoitlarini chuqur tahlil qilish hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan profilaktik mexanizmlarni kuchaytirish zarur. Shuningdek, rivojlangan davlatlar tajribasini o'rganish va uni milliy qonunchilik hamda amaliyotga bosqichma-bosqich joriy etish prokuror nazoratining samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, mahkumlarning huquqlarini himoya qilishning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish, penitensiar muassasalarda shaffoflikni ta'minlash, nazorat faoliyatini raqamlashtirish va jamoatchilik nazorati elementlarini rivojlantirish qonuniylikni mustahkamlashning muhim omillaridan biridir. Umuman olganda, ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq jazolarni ijro etish chog'ida qonunlarga rioya etilishi ustidan O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va unga bo'ysunuvchi prokurorlar tomonidan amalga oshiriladigan nazorat fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, jazoni ijro etish muassasalari faoliyatida qonun ustuvorligini ta'minlash hamda demokratik huquqiy davlatni barpo etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli ushbu nazorat institutini huquqiy, tashkiliy va amaliy jihatdan muntazam takomillashtirish, uning samaradorligini oshirish, xalqaro standartlarni milliy amaliyotga samarali tatbiq etish hamda prokuratura organlari faoliyatini zamonaviy boshqaruv va raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirish bugungi kunda dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

6. Karimov, I.A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
7. Mirzayev, B. *Huquqiy madaniyat asoslari*. — Toshkent: Akadernashr, 2020.
8. Komilov, N. *Ma'naviyat asoslari*. — Toshkent: O'zbekiston, 2002.
9. Jo'rayev, M. *Jadidlarning ma'rifiy qarashlari*. — Toshkent: Fan, 2010.
10. Saidov, A. *Huquqiy ong va madaniyat*. — Toshkent: Yuridik adabiyot, 2018.